

Pretexte pentru lectură

Un roman familial bănăţean

de Mălina Duţă

Liana Maria Gomboşiu, Valeria Dr. Pinte – un roman familial, Editura Marineasa, Timișoara, 2013

Primul lucru care mi-a venit în gând după lecturarea romanului familial *Valeria Dr. Pinte* a fost parfumul *L'Air du Temps* de la Nina Ricci. Scrierea Liane Gomboşiu atrage cititorul într-o lume a eleganței atemporale, dar și a nostalgiei. Publicat în 2013 la Editura Marineasa din Timișoara, *Valeria Dr. Pinte* – un roman familial schițează personalitatea Valeriei, bunica scriitoarei, evocând în același timp un spațiu cu caracter paradisiac, Banatul intercultural.

De-a lungul cărții sunt evocate o serie localități, dar *locus*-ul principal este Timișoara, unde Valeria își trăiește cea mai mare parte a vieții. Sunt menționate de asemenea relațiile de familie și prietenii Valeriei, aceasta fiind preocupată de întreținerea unor legături cordiale cu toți cunoscuții săi. Firul narativ urmărește viața Valeriei, născută în Lugoj în 1893. Deși de dimensiuni reduse, Lugojul era un „centru foarte animat de cultură, cu o mișcare teatrală semnificativă pentru aceea perioadă, și beneficiind de aportul unor personalități de excepție, provenind din familiile Brediceanu, Braniște sau Dobrin.

În tinerețe, tânăra Valeria participa la reprezentații teatrale, vorbea mai multe limbi (română, maghiară, germană, franceză) și asculta muzică clasică. După căsătoria cu doctorul Pinte – care studiasse medicina la Budapesta – și nașterea fiicei Valentina (mama scriitoarei Liana Gomboşiu), tânăra familie Pinte se mută la Timișoara (1919), nu înainte ca Valeria să participe, ca delegată, la Marea Unire de la Alba Iulia. Viața la Timișoara se desfășoară în tihnă și bunăstare, în casa familiei Pinte apărând între timp și un băiat, Puiu (Valeriu). Copiii devin elevi conștiincioși, iar Valeria se ocupă de menținerea unei gospodării impecabile.

Liana Gomboşiu îi dedică bunicului său, medicul Vasile Pinte, câteva pagini emoționante. Acestuia i se spunea, la Timișoara, „doctorul săracilor, el petrecându-și adesea puținul timp liber îngrijindu-i pe cei năpăstuiți. Este schițată în

fundal și o lume interbelică a mizeriei, în contrast cu descrierile idilice, pe care le întâlnim adeseori: o lume în care invalizii din Primul Război Mondial trăiau în condiții precare, în case dezafectate, unde predomina „murdăria locului și ciudatele frânturi de melodii care se ridicau deasupra acestui infern”.

După moartea prematură a doctorului Pinte, viața grea de după Al Doilea Război Mondial o determină pe Valeria și pe prietenii acesteia să caute diverse surse de venit. Valeria tricotează, croșetează și ia studenți în gazdă în apartamentul de două camere pe care-l împărțea cu mama sa (străbunica Liane Gomboşiu). Valeria Pinte a murit la vârsta de 91 de ani, după ce și-a petrecut viața încercând să le aducă zâmbet și armonie celor din jurul său.

Descriind spațiul în care a trăit bunica sa, Liana Gomboşiu surprinde elemente caracteristice ale Banatului intercultural. Un exemplu ar fi multilingvismul și armonia interculturală, evocate de scriitoare în diverse ocazii: bunica sa Valeria vorbește mai multe limbi, iar prietenii sale sunt, de-a lungul întregii vieți, de diverse etnii și condiții sociale. Un alt element evocat este deschiderea spre Occident. Mai multe persoane din anturajul Valeriei călătoresc și fac studii în străinătate, un exemplu notabil fiind prietenul de-o viață al Valeriei, iar apoi al întregii familii, inginerul Coriolan Peștean, care a trăit, printre altele, la München și Zürich.

O pagină remarcabilă din cartea doamnei Gomboşiu este reprezentată de descrierea faimosului *spais* (*Speisezimmer*) bănăţean, indicator al bunăstării și priceperii gospodinei: „Se obișnuia ca, între prietene, să se viziteze „spaiurile (denumire derivată din „speisezimmer”, cămară) fiecăreia și cu acest prilej să fie admirate culorile gemurilor de caise sau de măceșe, mărimile și numărul de borcane, să se schimbe rețete. Până la adânci bătrâneți și cu toată vitregia vremurilor, bunica mea Valeria a păstrat în cămara ei ceva din „sompțuoșitatea anilor de belșug și liniște. Mi se părea un loc magic. Conservele se înșirau în ordine pe rafturile acoperite cu hârtie albă, având modele complicate decupate cu foarfeca pe marginea îndoită de jos, care făcea un fel de volan. Fructele, legumele, condimentele, sosurile, murăturile, compoturile – fiecare cereau un alt tip de borcan, altă formă și mărime, iar acestea trebuiau respectate. Celofanul de pe fiecare borcan era perfect întins, legat cu ațe colorate și tăiat artistic pe margini, astfel încât forma gulerăse cochete. Etichetele erau scrise caligrafic, cu denumirea exactă a conținutului și data fabricației. Buchete de tarhon, de cimbru și de alte arome uscate decorau partea de sus a rafturilor, acolo unde erau și ceaiurile, în cutiute de tablă în care se cumpăraseră ceaiuri exotice odinioară și care erau pline de mentă, mușețel și cozi de vișine, legate în snopuri bune pentru o singură ceașcă de infuzie. Bucățile de slănină și de șuncă erau atârnate de cârlige fixate în plafon, iar pe jos stăteau recipientele cu untură. Fiecare obiect își avea locul lui anume” (p. 68-69).

Tradiția belșugului alimentar se păstrează oarecum chiar și în vremea comunismului: „[...] coșurile se umpleau repede cu lucruri care nu se găseau în mod curent în capitală: sparanghel, agrișe, coacăze, rubarbă, ficat de găscă” (p.147). Timișoara apare descrisă ca un oraș cosmopolit, unde în perioada interbelică adolescenții luau lecții de franceză și mergeau la concerte simfonice. Indiferent de epoca traversată, Timișoara își păstrează aerul aparte, Liana Gomboșiu mărturisind că, deși locuia la București (petrecându-și adeseori vacanțele la bunica Valeria), „Timișoara mi se părea locul cel mai animat din lume” (p. 145).

Calitatea literară a romanului se dezvăluie pe deplin în descrierile prin care Liana Gomboșiu surprinde frumusețea delicată și efemeră a lucrurilor mici: „comori de ațe, lănuri și dantele, panglici de catifea, ace și croșete, cutii de nasturi feluriți, catarame și paftale, garnituri de la rochii ce nu mai existau demult... (p. 146). Uneori avem impresia că sub ochii noștri se află o broderie formată din diverse lumi, împreună și totuși separate de trecerea timpului. O astfel de

lume dispărută este și cea a insulei Ada-Kaleh, vizitată de Valeria în tinerețe. Cincizeci de ani mai târziu, scriitoarea vizitează, la rândul său, insula: „La plecare, am cumpărat de la debarcader, de la un turc bătrân și trist, un borcănel de dulceată de smochine și ultima ilustrată reprezentând insula Ada-Kaleh” (p. 35).

Si totuși, lumile dispărute nu sunt evocate doar cu nostalgie, ci și cu bună-dispoziție și vervă. În 1968, când Valeria a împlinit 75 de ani, aceasta le-a servit invitatelor sale tort de ciocolată, vermut și cafea cu frișcă. Aceste mici detalii, care ancorează narațiunea într-o realitate „palpabilă”, dau consistență vieții și fac aluzie la capacitatea de regenerare a spiritului uman.

Pe lângă faptul că e o lectură fermecătoare, cartea reprezintă un document important pentru antropologia culturală. Liana Gomboșiu are marea calitate de a ne aminti să privim mai atent în jur, deoarece, cum spunea Nichita Stănescu, „Ceea ce se poate pierde / nu este în mod obligatoriu de pierdut și mic.”

Multiplele fețe ale moștenirii

de Artur Lakatos

Csucsuja István, *Sokarcú örökség, (Moștenire cu multe fețe), Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2012, 228 p.*

Profesorul István Csucsuja este, pentru majoritatea istoricilor tineri formați în cursul ultimelor două decenii, mai mult decât un simplu profesor sau cercetător. În clipa de față profesor emerit, prodecanul facultății de istorie de mai bine de un deceniu, figură proeminentă a liniei maghiare de studiu, este deținătorul unor cunoștințe impresionante cu privire la istoria socială, modernă și politică a Transilvaniei în perioada modernă și contemporană. Operele lui Csucsuja reprezintă întotdeauna o provocare pentru recenzor, datorită evidentei sale preferințe pentru calitate în fața cantității, lucrările sale fiind consacrate unor subiecte exacte, precise, bine documentate, care rareori lasă loc pentru interpretări. Pe planul istoriografiei politice, menționăm monografia *Vocația libertății. Mocsáry Lajos și românii*, iar pe planul istoriografiei economice, cartea care tratează subiectul istoriei pădurilor din Transilvania în perioada 1848-1918 sau volumul colectiv, editat de acesta, în care este abordat subiectul metalurgiei românești din perioada interbelică. Prezentul volum de studii reprezintă oarecum un ars vita al autorului, o colecție a studiilor, laudațiilor și necrologurilor scrise de Csucsuja în timpul unei cariere profesionale îndelungate.

Volumul este grupat, în funcție de caracterul textului, în trei părți distincte. Prima și cea mai voluminoasă parte conține o serie de studii științifice, cu subiecte diverse, selectate din opera vastă născută în urma interesului profesional diversificat al autorului. Marea parte a studiilor a fost publicată deja în trecut în diferite publicații – volume omagiale, reviste de specialitate – sau au reprezentat preocupări din trecut ale autorului. În funcție de subiectele studiilor, trei tipuri diferite pot fi deosebite: studii cu caracter

biografic, studii de istorie economică și studii legate de istorie culturală, mai ales a orașului Cluj. Limba studiilor, atât cea în original, cât și în cazul volumului de față, este maghiara.

Dintre studii, primul este dedicat recomandărilor politice în privința politicilor naționale ale Ungariei dualiste ale lui Mocsáry Lajos, politician liberal. Următorul studiu descrie trecerea frontului prin orașul Cluj în toamna anului 1944, surprinzând bine, sub aspect prosopografic, relațiile interumane ale elitei clujene. Studiul al treilea descrie relațiile interstatale româno-maghiare raportate la unificarea universităților Babeș și Bolyai din Cluj. Un studiu separat este dedicat istoriei științelor educaționale la universitatea din Cluj. Următoarele două studii se concentrează asupra a două evenimente legate de viața intelectualului catolic Gyárfás Elemér: cel al participării acestuia la tratativele cu Sfântul Scaun din 1932, celălalt studiu este de politică electorală: participarea lui Gyárfás Elemér la alegerile parlamentare din 1925, în circumscripția Ciuc, și al relațiilor acestuia cu episcopul Mailáth în oglinda colecției de scrisori aflate în colecțiile Batthyaneumului. Ultimele cinci studii ale acestei unități reprezintă niște incursiuni în domeniul istoriei economice. Dacă s-ar fi dorit, aceste cinci studii ar fi putut să reprezinte o subunitate separată în cadrul acestui volum, și în acest caz studiul cu privire la dezvoltarea istoriografiei economice maghiare din Transilvania a secolului XX – începând cu perioada dualistă, cu contribuția lui Kovrig Béla, până la anii nouăzeci ai secolului trecut – dintr-o abordare cronologică destul de liniară. Câte un studiu îi este dedicat caracteristicilor exploatarea economică a pădurilor în cea de-a doua jumătate a secolului XIX, și altul ideilor legate de științele economice ale lui Gyárfás Elemér. Ultimele două studii au caracter de sinteză: primul are ca subiect dezvoltarea economică a Transilvaniei de Sud în epoca dualismului austro-ungar (1867-1918) iar ultimul este un eseu care poate să dea de gândit și generațiilor viitoare, având ca subiect succesele și catastrofele politicii economice socialiste din România, cu accentul pus asupra fenomenului industrializării.

Următoarele două părți ar putea să reprezinte capitole biografice, nu doar datorită subiectului acestora, cât mai ales din perspectiva autorului acestui volum. Partea a doua susține laudațiile rostite de profesorul Csucsujă cu acordarea titlului de doctor honoris causa la Universitatea Babeș-Bolyai în cazul a patru personalități, dintre care trei sunt înalți prelați ai bisericii romano-catolice: episcopul Erdő Péter, fost rector al universității catolice Pázmány Péter din Budapesta, devenit între timp cardinal de Esztergom (Strigoniu), arhiepiscopul de la Alba Iulia, Jakubinyi György, și cardinalul Joseph Ratzinger, devenit papa Benedict al XVI-lea. A patra personalitate pentru care profesorul Csucsujă a ținut *laudatio*-ul este Glatz Ferenc, fostul președinte al Academiei Maghiare de Științe.

Ultima parte a lucrării, cea în care sunt reproduse necrologurile, este cea mai personală și cea mai tristă, dar totodată cea care conține o serie de date biografice utile pentru cercetătorii interesați de biografiile unor intelectuali maghiari. Este vorba, în total, de șase necrologuri rostite la mormântul unor personalități de talia profesorilor Tankó

Ferenc, fost decan al facultății de Teologie Romano-Catolică din cadrul Universității Babeș-Bolyai, ai foștilor profesori la facultatea de Istorie Bodor András, Bitay Ilona, Imreh István și Magyar András, șirul fiind închis de necrologul unuia dintre conducătorii revoluției maghiare din 1956, colonelul Király Béla, ultimul dintre foștii lideri revoluționari care a trecut la cele veșnice.

Mai multe dintre studiile prezentate și scrise cu o foarte mare precizie au rolul de a umple o serie de goluri în istoriografie. Cu toate acestea, cel mai important aspect în cazul volumului de față pare să fie cel personal, până acum întâmplându-se foarte rar ca autorul să se identifice cu scrisul său într-o asemenea manieră. Studiile științifice, prin subiectele lor și prin elocvența stilului riguros, ne oferă o imagine asupra unor opere și a unor vieți remarcabile, iar laudațiile și necrologurile ilustrează modalitățile în care vocația profesională poate să interacționeze cu planul personal. Din acest punct de vedere, cartea de față reprezintă o lectură utilă, care trebuie recomandată tuturor specialiștilor din domeniu.

Când poeții trag tramvaiul prin oraș...

de Daniel Luca

Nicolae Sârbu, *Piscina cu pioaneze Stradivarius*, Editura Brumar, Timișoara, 2013, 228 p.

Volumul *Piscina cu pioaneze Stradivarius* (Editura Brumar, Timișoara, 2013) al poetului Nicolae Sârbu este unul consistent, atât la propriu (peste 250 pagini), cât și la figurat. În paginile acestuia suntem transportați (ori mai degrabă teleportați) în diverse locuri, începând cu orașul (birtul, tramvaiul), scriitura (poezia) și terminând cu înaltul cerului („luna-ambulantă”).

Suneam „teleportați” deoarece itinerariile călătoriei sunt neprevăzute, aceasta neavând o ordine prestabilită, specific postmodernismului (proclamat, de altfel). Bunăoară, călătoria începe într-un punct, se oprește în altul, revine de unde a plecat, făcând un popas pe cine știe unde, din nou urmează o întoarcere de 360° și tot așa.

Această carte este atât o carte de și despre poezie, cât și una cu și despre prieteni (Gheorghe Jurma, Petre Stoica, Octavian Doclin și nu numai), întâlnești în locuri pitorești și nicicicum „oficiale”, acolo unde muza (lichidă) dă târcoale în văzul lumii („sari sprințar / din șanț direct în carte”). De altfel, este binecunoscută boemia poezilor, lucru normal pentru izvoditorii de comori lirice pentru că (nu-i așa?) mîntea acestora taman atunci devine mai ... limpede („vama-n stratului răzuită / cu răvnă din memoria / tuturor meselor de birt”).

Ajuns la vârsta senectuții (a înțelepciunii), poetul, „un biet fost bețiv pensionar / la cerere” observă cu durere alunecarea în beție a noii generații, o beție doar de dragul beției, fără a produce nimic în schimb („lupii tineri ai lupanarelor / sigur nu ne vor mai cunoaște / pentru ei nu vom rămâne / nici măcar atât: / ale birtului sfinte moaște”). Pe de altă parte, ecouri triste din trecute vremi răzbat până azi, iar poezia nu poate rămâne indiferentă: „scheletele de la Aiud și Canal”. Istoria nu poate și nu trebuie să fie uitată, în pofida

tuturor greutăților („jocul parșiv / seducător până la sânge / de-a v-ați ascunselea cu istoria”), cu atât mai mult cu cât, pe de o parte, istoria este trăită acum, și, pe de altă parte, este repetabilă.

Se trece de la frica de a vorbi (din cauza interceptării) la plăcerea de a înregistra până și ... sunetul tăcerii [„îmbârligații iepuri / (...) / purtau între urechi microfoanele / performante, pentru a prinde strigătul alb al termopanelor / înghețate și lătrătura, chiar așa / lătrătura florii de cactus / în piscina cu pioaneze Stradivarius”], la speranță („Întârzie în echilibru fragil/ elicopterul cu flacoane și fandoseli / Îl duce pe Ceaușescu la Târgoviște”) și la o pseudo-sclavie (“Pe cei din Estul Europei încă nu-i poți / numi sclavi, nici nu știi ce sunt”).

Poetul e un observator și un luptător, iar arma lui, cuvântul, este extrem de percutantă, poate străpunge orice barieră și doar moartea îl poate opri („poeții morți sunt dulci și comozi, / nu cer locuință și loc în schemă”), fiind în stare să tragă după el până și un ... tramvai („un oraș ciudat / cu tramvai tras de poeți, pe-atunci fără cine știe ce nume”). Printre litere, retrasă, pândește iubirea și atacă prin surprindere; o iubire ca o sentință [„Pe albul lor (al sânilor – n.n.) îmi implor / și îmi semnez sentința] ori ca o pedeapsă (“Picioarele tale, eșafod / din noua generație, / ceva ultimul răcnet în materie).

Ironia și sarcasmul sunt la ele acasă în poezia lui Nicolae Sârbu, fie că este vorba despre lucruri („Oglinzi care și-au pierdut pudoarea”), ființe („contrabanda cu furnici”), simțăminte („să uităm de lehamitea / pe care lunecăm cu Arca noastră, / înfășurați în steag de bube dulci”) ori ... nimic („fructele nimicului mereu prea verzi”).

În loc de concluzie, o constatare: poezia este semnul trecerii poetului pe acest pământ, o muncă sisifică, precum a cărăbușului: „Așa-i cărăbușul nostru greoi / cu luminile stinse în camuflaj / obsedat până la uitarea de sine / să lase ceva semn de trecere-n pavaj”. Și tocmai de aceea avem de-a face aici cu o poezie zgrunțuroasă, care se agață de orice i-ar putea ieși în cale pentru a putea dăinui...